

безпекою і нормованим жахом. Втілення естетики сакрально-архаїчного святовідношення автор вбачає як в українському народному мистецтві, зокрема, у вишивальництві, так і в українському авангарді та трансавангарді, пов'язаному з традиціями візантійсько-православного ісізму як філософсько-релігійної підвалини української естетичної ідеї «святівідношення». Немов на доказ цього кілька статей другого розділу являють собою оригінальні естетико-мистецтвознавчі портрети відомих українських художників О.Саєнка, О.Кулакова, О.Петрової, А.Фурлета. Звертаючись до їхньої художньої практики, В.А.Личкова реставрує етнонаціональний архетип «диво-саду» як прояв народного святівідношення, тобто сакрального ставлення до оточуючого світу (декоративність образів родоводу Саєнків), досліджує релігійно-сакральні, державні та культурно-історичні цінності (літописність образів О.Кулакова), розкриває метафізичний, езотеричний, «астральний» підтекст живопису, пропускаячи його крізь призму енерго-інформаційної естетики, або ж еніоестетики (відтворення в живописі А.Фурлета духовно-астрального світу як розвиток мотивів космізму). Аналізуються також впливи східних культур на українську мистецьку практику (орієнтальні мотиви в українському мистецтві).

У статті, присвяченій аналізу естетики українського авангарду початку ХХ століття в цілому, автор відзначає таку її особливість, як органічне поєднання загальноєвропейських напрямків (кубізму, футуризму, абстракціонізму і т.д.) з ідеєю «сакрально-святкового світоставлення», яка є провідною у філософії сучасного українського мистецтва. Зasadничою ж особливістю трансавангарду кінця ХХ століття є «полістилізм, взаємне накладання розмаїтих стильових доміант через їхнє цитування й діалог (полілог)» [с. 106], виникає колажність текстів та методів художньої творчості. Саме такими рисами характеризується ексцентрична, клоунадна творчість О.Петрової - неординарної постаті в культурному, мистецькому та науковому житті країни, однієї з фундаторів та критиків українського трансавангарду.

Третій розділ «Під сигнатурою Спаса» присвячений дослідженню сіверянської культурологічної регіоніки в контексті сучасної етнокulturології, зокрема місця регіоніки в сучасній українській естетиці та мистецтвознавстві в цілому.

Естетико-мистецький простір Чернігово-Сіверщини пропущений автором через призму основних гайдеггерівських універсальій «життєвого світу» - «Дому», «Поля» та «Храму», візуально втілених в архетипах (першообразах) і кенотипах (оновлених образах) регіональної образотворчості. З цієї точки зору досліджена творчість деяких сучасних чернігівських митців: подружжя Бориса і Тетяни Дедових, Федора Кравчука, «романтичного наївіста» Миколи Небилиці, на жаль, нині покійного. Окремим штрихом окреслено експозиційну і культурно-просвітницьку діяльність чернігівської галереї «Пласт-Арт» по відродженню загальнонаціональних і регіональних мистецьких традицій, розробки арт-проектів.

У заключенні автор виступає із закликом до мистецтвознавців, естетиків, галеристів об'єднати зусилля на спільному шляху до побудови сучасної філософії українського мистецтва ХХ століття як упорядкованої системи його теоретичного аналізу. Та й як не приєднатися теоретично і критично до справи концептуалізації складних мистецьких процесів сьогодення, разом плекаючи дивосад майбутньої української культури, коли початок цій шляхетній справі вже покладено.

Олександр Мисюра

УКРАЇНА В ЦИВІЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

В.М.Половець - Українознавство. - Чернігів: Просвіта, 2006. - 216 с.

Завідувач кафедри українознавства і політології Чернігівського державного університету ім.Т.Г.Шевченка доктор історичних наук, професор В.М.Половець, відомий своїми монографіями, навчальними посібниками та науковими статтями з історії України, кооперативного руху та соціально-економічного розвитку слов'янських народів, представив громадськості свій черговий доробок - курс лекцій «Українознавство».

Навчальний посібник підготовлений у відповідності з розробленою і затвердженою на кафедрі авторською програмою для студентів природничих і гуманітарних факультетів університету. Він складається з 14 лекцій і додатку-комплекту навчально-методичних матеріалів по українознавству, який включає плани семінарських занять, рекомендовану літературу та методичні поради до них, а також тематику рефератів, курсових робіт і питання до екзамену з навчального курсу «Українознавство».

У передмові до посібника наголошується, що як наука українознавство налічує всього понад сто років. Водночас воно як галузь знань закорінене в багатовікову світову історію, переповнену героїчними і трагічними подіями величезної ваги. Бурхливі перетворення сьогодення змінюють застаріле уявлення про історичний процес. Відродження української суверенної держави зумовило й відродження науково-освітнього українознавства як цілісної системи виховання й освіти в інтересах єдності народу, мови, природи, держави, культури та міжнародних відносин.

Зміст курсу лекцій підпорядкований сучасним методичним і теоретичним вимогам до вивчення вітчизняної історії. До кожної теми подано план, список рекомендованих джерел та літератури, в яких акумулюється все варте уваги дослідників тієї чи іншої проблеми. Так, у лекції «**Предмет, зміст, завдання та структура курсу «Українознавство»**» автор зазначає, що предметом українознавчих досліджень є феномен українства, закономірності, досвід та уроки етнічного і національного державотворення, матеріального і духовного життя, формування і розвитку етнічної території.

Завдання курсу - на основі джерельної бази, всебічного системного вивчення й висвітлення генезису України й українства, самого українознавства як наукової системи. Вивчення завдань та структури курсу «Українознавство» свідчить, що в основі своєї він спрямований на пізнання і розбудову Вітчизни, відродження історичної пам'яті, створення передумов для осмислення проблем сучасності та визначення перспектив і шляхів досягнення поставленої мети.

У лекції «**Основні джерела та література з курсу українознавства»** розглянуті також етапи розвитку цієї науки. Автор стверджує, що джерельна база та монографічна література дають підстави зробити висновок - вони є достатньо репрезентативними для глибокого вивчення курсу українознавства, основним завданням якого є введення студентів у ту неосяжну сферу духовного потенціалу українського народу, з якою пов'язані серйозні зміни в політиці, економіці, культурі, а головне - у свідомості людей.

Процес формування українського етносу - наступна проблема, розглянута у навчальному посібнику. Вона складається із зародження українського етносу, чинників формування етносу та антропологічних особливостей українського народу. В.М.Половець підкреслює, що після падіння Київської держави український етнос продовжував розвиватися на своїх автохтонних землях у несприятливих умовах. Знесилений безконежно боротьбою з войовничими степовиками, він був поневолений агресивними сусідами, а його етнічні землі загарбані монголо-татарами, Угорщиною, Польщею, Литвою, Московським князівством. Останні сім століть української історії були безперервною національно-визвольною боротьбою проти поневолювачів за побудову самостійної української держави.

Заслугує на увагу лекція на тему «**Філософія, релігія, мистецтво в духовному житті українців**». У ній розглядаються такі питання, як філософія і релігія - результат розпаду міфології; зародження української філософської думки та українське мистецтво як напрямок духовної культури народу. Зазначається, що характерною рисою міфології став антропоморфізм або перенесення людиною власних здібностей і властивостей на все довкілля. Міфологія поєднала в собі два важливих елементи: «профанне» (досвід) і «сакральне» (святе і потайне). Згодом вони стали базою для формування філософії і релігії.

Розглядаючи питання про зародження української філософської думки, автор підкреслює, що «українська філософія» - суто та, що генетично спирається на світоглядні архетипи українського народу і теоретично виражає його світогляд. Специфіка архетипів у тому, зазначається в лекції, що вони являють «первинний» пласт структур сприйняття світу людьми даної культури, який визначає її світоглядно-сміслову поле. У лекції зазначається, що, користуючись сучасними методами пошуку свого історичного шляху, Україна приходить до висновку про необхідність синтезу розуміння культури як поєднання теорії і практики, філософії, релігії, мистецтва, освіти і науки, державно-політичної діяльності в інтересах людини, нації, вселюдства.

Вплив природи на формування світогляду українців - це лекція, побудована за таким планом: вплив природи на формування духовної культури українського народу; народні звичаї і світоглядні уявлення українців: народна астрономія та метеорологія; свята й обряди народного календаря. У лекції розглянуті такі поняття, як природа, душа, духовна культура людини, земля, рослинний світ, а також сонце, місяць, зірки, чумацький шлях та ін. Навколишній світ, народні звичаї, обряди, етика, вірування, прикмети, символіка й атрибутика свят безвідмовно і безпомилково століттями працювали на виховання людяності, почуття добра, краси, духовності, сприяли соціалізації особи.

У зазначеному посібнику центральне місце займає **проблема розвитку української нації**. Ця лекція підготовлена професором В.М.Половцем за таким планом: поняття «нація», еволюція етносу в націю, чинники, що формують націю; процес формування української нації, проблеми, що виникли у процесі формування; формування політичної нації як нової якості етносу. Розглянувши ґрунтовно зміст кожного з визначених питань, автор робить висновок про те, що так, як без ядра не існує клітини, без людини - нації, без нації - людства. Єдність можлива лише в багатомірності. Знищення хоч одного компонента неминуче веде до порушення космічної цілісності, і не лише в сфері Матерії (Природи), а й духу, не тільки в площині побуту, виробництва, суспільних відносин, а й моралі, етики та естетики. Вивчення проблеми розвитку української нації, її поняття, еволюції етносу в націю, формування нової якості етносу - політично засвідчує, що зміст української національної ідеї - конкретне поняття. Воно являє собою ідею самопізнання, самовизначення і самореалізації.

Роль мови у формуванні українського етносу - наступна лекція посібника «Українознавство». У ній розглядаються такі питання: проблема утворення української мови в історичній літературі; взаємозв'язки та взаємозумовленість народної і літературної української мови; історія українського правопису. Визначивши мову як найважливіший засіб людського існування та спілкування, який нерозривно пов'язаний з мисленням, автор розглядає мову як соціальний засіб збереження і передачі інформації, однієї з форм управління поведінкою людини. На землі існує понад 2,5 тисячі мов. Найбільш розповсюджені серед них: китайська, англійська, російська, іспанська, хінді, японська, арабська, французька, німецька, італійська та ін.

Особливу увагу В.М.Половець звертає на схему розвитку слов'янських мов, які виникли з так званої праслав'янської мови, що виділилася з мови індоевропейської. Серед слов'янських мов українська мова постала і завоювала собі окремішне становище як самостійна мова історично визначеного великого слов'янського етносу.

Привертає увагу, на наш погляд, тема: **«Українська національна ідея: становлення і розвиток»**. Ця лекція побудована за таким планом: формування української національної ідеї - основні напрямки розвитку української державницької ідеї; українська національна ідея на сучасному етапі державотворення. Зародження української національної ідеї автор пов'язує з прийняттям християнства, ідеї якого, змінюючи душі, майже не змінювали світогляду наших предків. Національна ідея розпочинається тоді, коли етнос помічає свою єдність, історичний характер, традиції становлення і розвиток. Національну ідею автор розглядає і як концентрований вираз національно-патріотичного чинника.

Професор В.М.Половець вважає, що національна ідея - це збереження і розвиток національної культури, мови, традицій і обрядів, необхідність національної держави, утвердження її як рівноправного члена світового співтовариства. Українська національна ідея, котру слід всіляко пропагувати, може стати тією рушійною силою, яка активно сприятиме подальшому розвитку нашої держави. Однак це станеться лише тоді, коли український народ, попри всі етнічні розбіжності, буде єдиним у досягненні своєї загальної, об'єднуючої мети.

Далі необхідно зазначити, що важливе місце в навчальному посібнику зайняла тема: **«Українська національна культура»**. До плану цієї лекції включені такі питання: українська культура як феномен світової культури; типи культур: матеріальна і духовна, складники: чинники формування української національної культури; українська культура нового часу (XXст.); культурна політика в умовах розбудови незалежної України. Ґрунтовно розглянувши визначені проблеми, автор робить висновок про те, що українська культура

розвивається в складних умовах, її поступ носить поки що суперечливий характер. Незважаючи на це, здобутки українських митців у галузі літератури, образотворчого мистецтва, досягнення вчених є вагомими і оригінальними. Складнощі будівництва національної держави за сучасних умов не повинні лякати молоде покоління громадян України, яке має стати гідним кращих національних традицій.

Природа і територія України - тема наступної лекції, у плані якої розглядаються: земля України - її найбільша цінність; роль природи у формуванні українського етносу; екологія України. Лекція розпочинається з визначення понять: «етнічна територія», «етнічна земля», «етнографічні землі», «кордони», «природні ресурси», «природне середовище». У лекції зазначається, що умови, в яких знаходиться територія, кордони і геополітика сучасної України - розвинутої суверенної європейської держави, яка має потужний економічний і ресурсний потенціал, і характеризується великими перспективами розвитку, свідчать, що природа і земля України відіграють вирішальну роль у формуванні українського етносу.

Останні дві лекції посібника у відповідності з навчальною програмою для студентів гуманітарних і природничих факультетів розраховані по 4 години кожна. Перша з них - *«Історія українського державотворення»* включає такі проблеми, як поняття «держави», процес державотворення в Київській Русі, українській козацькій державі, державні утворення на початку ХХ ст.

Продовження цієї теми у наступні 2 години передбачає розгляд української державності в Радянському Союзі; становища в Україні у період перебудови (1985-1991рр.); проголошення незалежності України та визнання її світом.

Аналіз історичного становлення державотворення на українській землі, підкреслює у своїй лекції професор В.М.Половець, свідчить, що з проголошенням незалежності і прийняттям Конституції України підведено ризик під періодом бездержавності, визначено базові координати й орієнтири, сукупність суспільних цінностей, які формують політико-економічну систему. Створені передумови для того, щоб функціонування та розвиток держави і суспільства не залежали від політичних орієнтацій партій та окремих діячів. Вичерпно окреслені відносини держави і громадянина, їх права і обов'язки. Тільки такі принципи, випробувані й збагачені віковою практикою, освячені традиціями і звичаями, виведуть нашу державу в ряди загальноновизнаних у світі демократій.

«Українці у світі» - така завершальна тема навчального посібника «Українознавство». Структурно вона включає такі питання: історико-етнографічний огляд міграційних процесів в Україні; основні регіони розселення українців у світі; особливості розвитку культури української діаспори.

У лекції зазначається, що українці діаспори зробили видатний внесок у розвиток української культури, мистецтва і літератури, продовжують свою творчу діяльність, свято бережуть власну самобутність і мають усі підстави розраховувати на те, що їм гарантовано певні права, належне ставлення до рідної мови, звичаїв, традицій і культури в цілому. Українці усього світу з гордістю відзначають, що Україна утверджує себе повноправним суб'єктом європейського і світового співтовариства, отримує міжнародні гарантії незалежності, ухвалює договори про дружбу і співробітництво з усіма державами світу.

Підсумовуючи, зазначимо, що новий навчальний посібник «Українознавство» курс лекцій, підготовлений професором В.М.Половцем, виконаний на належному науково-методичному рівні і стане важливим здобутком у вивченні вітчизняної історії.

Прикрі коректорські упущення, невеликий як для навчального посібника (300 примірників.) наклад, а також видання книги у тонких обкладинках - більш об'єктивний чинник, аніж недоліки авторської роботи, які не повинні, на нашу думку, вплинути на загальне позитивне враження від прочитаного.